

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas

2003 m. liepos 5 d.

Nr. 129 (27)

Saturday supplement July 5, 2003

No. 129 (27)

Poezija — karaliaus Mindaugo metams

Dail. Vinco Luko projektas.

Jonas Aistis

PILIAKALNIUOS

Piliakalniuos, alkaalniuos aukurai tad smilko
Ir dangop dūmelis kilo virš žarų...
Tik kraitelį krovė, tik vedino šilką
Anta didžio dvaro pulkas dukterų...

Rauda motinėle... Sengalvėle, kaip neliūsi,
Kai geltoj smiltelėj užvadelės pus...
Kelkites, dukrelės — Jotvinge ir Prūse,
Skalve ir Galinde, kelkit iš kapų!

VORUTA

Buvo šviesi naktis, kai sargybinio ragas
Sumaurojo siaubingas Vorutos pily,
Ir jo veriantį aidą — nejaukų, nesmagų
Pakartojo šilai, menesiena gili...

Lyg pavasario upė, pametusi vagą,
Atsibudusi virė ir šniokštė pilis...
Ir karalius iš bokšto pamatė, kad dega
Laužai ant kalnų, kad jį šaukia šalis...

Tai ir vėl, — tarė jis, — mano žemė gimtinė
Svetimųjų žirgai ten kanopomis mina,
Tai ir vėl, tai ir vėl atėjūnai pikti.

Mums ramybę sudrumstė, alkų qžuolynuos
Mūsų šventą ir amžiną ugnį gesina...
Vėl, užėmusi žadą, jo klausė naktis...

Alfonsas Tyruolis

KARALIAUS MINDAUGO DIENAI

Brangi tėvyne, savo išmintim
Pragyvenai tu ilgus amžius,
Parkūnui, Pikoliui, Patrimpui
Tavų dienų likimą tramdžius.

Ir gyneis pergalinguoju ryžtu
Nuo ugnį nešančiojo kardo,
Uveriai geidusio pagrobti
Ne vien tik žemę, bet ir vardą.

Tik tavo sumaningasai sūnus,
Šaunusis Mindaugas atspėjo,
Kaip užgesinti kardo ugnį,
Kuri kančias ir mirtį sėjo.

Pažymint Mindaugo karūnavimo 750-ąsias metines, Lietuvos poetai ir prozininkai atsigręžia į mūsų tautos ir valstybės istoriją, aktualiai suskamba jų anksčiau ir dabar parašyti kūriniai. Nesenai Vilniuje išleistas iš egzodo į Lietuvą grįžusio rašytojo Juozo Kraliaus paskutinis romanas *Dinastijos žūtis* iš ciklo apie karalių Mindaugą ir jo epochą. Pasirodė ir Petro Dirgėlos istorinio *Karalystės* epo *Ceremonijų knygos*. Tarsi vėl atgyja poeto Justino Marcinkevičiaus anksčiau parašyta, išleista, teatrų scenose atlikta poetinė dramatinė trilogija *Mindaugas, Mažvydas, Katedra*.

Mindaugo, Lietuvos istorijos tema ryškiai nuskambėjo ir šiemetinio Poezijos pavasario renginyje — Gedimino kalno papėdėje atstatytame Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės arsenale, o dabar — Taikomosios Dailės muziejuje surengtame poezijos ir muzikos vakare „Aš Lietuvą lipdau po gabalėlį“. Šis vakaras paskirtas Mindaugo karūnavimo Lietuvos karaliumi 750-sioms metinėms. Kartu su poetais, muzikos atlikėjais dalyvavo taip pat istorikai, literatūros tyrinėtojai. Žinomas istorikas prof. Alfredas Bumblauskas savo kalbą pradėjo nuo Strasbūre išlikusios 15 amžiaus freskos su penkiolika Europos Valstybių simbolizuojančių figūrų. Tryliktoji figūra — Lenkija, o 15-oji — Lietuva. Jei ne Mindaugas,

Lietuvos toje freskoje nematytume, sakė istorikas. Didžiausias jo nuopelnas, kad sugebėjo Lietuvą įvesti į Europą, į krikščioniškųjų valstybių pasaulį. Tad Mindaugas — Lietuvos valstybės kūrėjas.

Literatūros tyrinėtoja prof. Viktorija Daujotytė kalbėjo apie sąsajas tarp istorijos, laiko ir literatūros, apie istorijos jausmą poezijoje. Pasak profesorės, istorijos jausmui plėtotis, šaknytis reikia laisvės. Per kuriančio asmens laisvę istorija yra prisimenama ne tik kaip faktai, bet ir kaip prieš mus gyvenusių žmonių dramos, likimai. Mūsų poezijoje juos ypač giliai ir jautriai pavaizdavo Justinas Marcinkevičius. Aktorius Vytautas Paukštė išraiškingai perskaitė ištrauką iš jo poetinės dramos *Mindaugas*. Pakaitomis su Lietuvos fondo premijos laureato — Valstybinio Vilniaus kvarteto grojimu, solistės Reginos Maciūtės dainavimu, savo eiles apie Lietuvą ir jos praeitį skaitė poetai Algimantas Baltakis, Vladas Braziūnas, Marcelijus Martinaitis, Jonas Strielkūnas. Bet už vis šilčiausiai ir jautriausiai nuskambėjo Justino Marcinkevičiaus paskaitytas jo eilėraščių ciklas apie karalių Mindaugą, kitus garsiausius Lietuvos kunigaikščius.

Autoriui sutikus, šiuos J. Marcinkevičiaus eilėraščius čia spausdiname.

Algimantas A. Naujokaitis

Ir krikšto vandeniu sustiprintas,
Karališką vainiką gavęs,
Jis guodėsi, kai tau ramybę
Ir taiką brangiąją bus davęs.

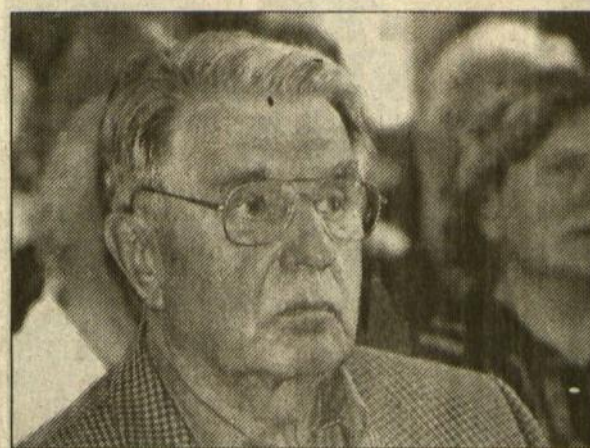
Bet greit tu kaip našlaitė palikai,
Praradus dangišką malonę,
Kai tavo pateptą karalių
Klasta užtiko mirties klony,

Kai pirmą drąsų žingsnį sekdamas,
Galop į šventus kalnus ryžais,
Ir skausmo taką prisiminus,
Jau daigstei savo žemę kryžiais.

Tėvyne mūsų, karaliaus įžiebtą,
Jo vizijos ugnis tai laidas,
Kad būsi žemė nemarioji,
Europos choro šventas aidas!

Mindaugo krikštas

Algimanto Žižiūno nuotr.

1. MINDAUGAS

Ūmai širdis susopo —
jis pamatė:
tam darbui, kur apsiėmė,
nėr pabaigos.

Jau per devintą upę
plaukė briedis,
aukštai iškeles karūnuotą galvą.

Bet skausmas nepraejo vis.
Nušliaužęs
nuo arklio, jis išsikasė nagais
paparčio šaknį,
kramtė ją ir rijo.
O iš burnos žemėtos
sunkės kraujas.
Tai pagalvojo:
keistas žemės skonis.

Į krantą kopė briedis.
Pasiųrė —
akimirksniui vaivorykštė pakibo
ant jo ragų.
Tarytum aureolė.

Aplinkui buvo girios.
Jų viršūnėm
nubėgo nušlamėję šiuurpulys.
Ir širdį šaltis nusmelkė —
artėja!

Apsikabinęs arklio kaklą, ėjo,
girdėdamas dešimtą upę šniokščiant,
galvodamas balsu: už jos
turėtų būt... kažkas turėtų būti,
kas ne taip baisiai degina ir skauda
kaip Lietuva.

1976

2. VYTAUTAS: LDK

Pašaukite Vytautą
nuo marių Juodųjų:
teapgręžia žirgą,
tegrįžta į dvasią.

Prie gėstančio laužo
snaudžia mano senolis.
Laikas — kaip alkanas šuo —
graužia jo kalaviją.

Justinas Marcinkevičius

Pašaukite Vytautą —
ką jis ten veikia?
Praneškite: sudygo rugiai,
o raštas nedygsta.

Ant lokenų tvarsosi
paleistuvė istorija.
Jos išdžiūvusią krūtį
gaudo tautos ir gentys.

Pašaukite Vytautą:
mūs kraujas nenori
tekėti paskui jį
lig marių Juodųjų.

1991

3. VYTAUTO KALAVIJAS

Jis buvo sunkus.
O siekė būti teisingas.
Nedvejodamas
nukirsdavo vagį, plėšiką.

Kartais vadino save
silpnųjų gynėju.

Ant skydo
raikydavo duoną,
dalindavo ją,
kaip pilis ir parapijas.

Žaibas,
perskrodęs Lietuvos tamsą
ir istrigęs joje.

Štai ir žmogus,
pasirėmęs ant žaibo.

GEDIMINAS: „NOSTRA VILNA“

akmenį paguldyti prie akmens
sieną užkelt ant sienos
plytą surišti su plyta
ar tai jau ir bus Vilnius?

užrakinti vartus pastatyti sargybą
ant smaigo iškelti
nukirstą plėšiko galvą
ar ir tai dar ne Vilnius?

svarbiausia įkurti ugnį
ir sergėt kad jos neužpūstų
visi rytų vakarų vėjai

O kada jūs jūs jūs
sunėrė rankas suglaudę pečius
užstosite savąją ugnį
nuo svetimų ir savų plėšikų
tada tai ir aš galėsiu
į visas pasaulio šalis
sušukti lotyniškai

NOSTRA VILNA!

žinoma kad miestas būtų VILNIUS
reikia dar susapnuoti

geležinį staugiantį vilką
ir nubudus jo nenuodoti.

1996

Šio šeštadienio priedo puslapiuose:

Prof. Ona Voverienė apie poetę, kuriančią Lietuvą — 2 psl.

Lietuvių išeivių rašytojai Lietuvos radijuje — 2-3-4 psl.

Dailininkė iš bajorų genties — 3 psl.

„Vartų“ dailės galerija skirta pasauliui — 4 psl.

Dailininkė Marija Rožanskaitė negiedojo odžių okupacijai. — 4 psl.

Poetė, kurianti Lietuvą

Poetė Birutė Lengvenienė atradau prieš trejus metus *Valstiečių laikraštį*.

Kiekvienas skaitytojas atranda ir turi savo poetą. Ir dailininką. Ir kompozitorių. Jeigu jo kūrinys suskamba ir paliečia širdį.

Birutės Lengvenienės eilėraštis „Tai kas“ suskambio. Palietė širdį.

*Einu... Nešu... Diena diena...
Lig pirmo akmenio... Lig
vingio...*

Diena trumpyn, našta

sunkyn —

Ir vis nesijaučiu laiminga...

Supratau, kodėl Birutė nesi-
jautė laiminga...

Iš atminties gelmių išplaukė Juodoji jūra. Ir prie jos pirmą kartą į rankas paimtas talentingiausio rusų romantiko Aleksandro Grino romanas *Bėgančioji bangomis*. Jo keistas, bet tarsi gyvas personažas „Neišsipildęs“.

Kas jis, tas „Neišsipildęs“? Gal tai troškimas? Gal svajonė? Gal nesutiktas pasakų princas ar karalaitė? O gal tai pats reikšmingiausias tikslas, suteikiantis gyvenimui prasmę?

Tačiau jis gyvas, tarsi šėšelis sekantis žmogų, kartais jį pralenkiantis, primenantis apie save...

„Anksčiau ar vėliau, senatvėje ar jėgų žydėjime Neišsipildęs pašaukia mus, — rašo A. Grinas, — mes apsižvalgo, tarsi norėdami suvokti, iš kur tas šauksmas sklinda? Tada, tarsi pabudę savo pasaulyje ir supratę kažką labai svarbaus, pradėdami branginti kiekvieną dieną, kiekvieną minutę, visa savo esybę stengiamės pajusti, o gal jau pradeda pildytis Neišsipildęs? Gal paaiškės jo esmė? Gal reikia tik ištiesti ranką ir stipriai jį nutverus išlaikyti? Pažvelgti į jo ryšėjancius bruozus?“

Bet praeina šiek tiek laiko... Tas polėkis silpsta... Ir vėl mes ramiai plaukiame tarp aukštų, rūkuose skendinčių Neišsipildžiusio krantų, paskenę savo kasdieniniuose rūpesčiuose“ (Grinas A. *Bėgančioji bangomis*. — Minskas, 1979. — p. 317-318).

Supratau, taip gali atsitikti daugeliui, tik ne Birutei. Ji iki pat gyvenimo pabaigos sieks savo tikslo. Jos gyvenime ne-
likis vietos Neišsipildžiusiam. Apie tai ji paskelbė visam pasauliui:

*Tai kas, kad rudenio dažai
Liūdnę akvarelę lieja...*

Taip pat supratau, kad tai mano poetė, sielos sesuo. Ir turiu ją surasti.

Neprisimenu, kaip aš Birutės ieškojau. Tik netrukus gavau jos laišką — valingo, stipraus žmogaus rašytą.

Kai rugsėjo mėnesį pirmą kartą sutikau ją Palangoje, kasmet rengiamoje konferencijoje „Moterys ir politika“, ji man padovanojo jau kelias jos išleistas eilėraščių knygas. Tada apie ją ir sužinojau.

Birutė Toleikytė-Lengvenienė gimė 1942 m. kovo 7 d. Stemplių kaime, Šilutės rajone. Mokėsi Švėkšnos vidurinėje mokykloje. Iš čia, iš Švėkšnos krašto, ir Birutės poreikis dalį savo kūrybos rašyti žemaitiškai.

1963 m. Birutė baigė Kuno kultūros institutą. Daug metų dirbo Rietavo žemės ūkio aukštesniojoje mokykloje dėstytoja. Buvo išrinkta į Rietavo savivaldybę.

Parašė ir išleido poezijos knygas *Judo gvardikai*, *Dėginu rožę* (1998), *Lūžęs meldas* (2000), *Vienu sparnu* (2002),

Poetė Birutė-Teresė Lengvenienė.

dvi humoreskų knygas — *Per bruką* (1997) ir *Krepšinis: yga-ga* (2001), trys knygos vaikams: *Ančių ginčas*, *Kalėdinis atvirukas*, arba *ar nesušalai*, *Seneli?*, *Gandras manekenas* (2001).

Ji — Kaimo rašytojų sąjungos narė. Jos eilėraščių pasirodė *Valstiečių laikraštyje*, *Gimtinėje*.

Švedų delegacijos, atvežusios labdarą į Lietuvą, Birutė Lengvenienė buvo apdovanota už savo eiles kelione į Švediją. Eilėraščių knyga *Dėginu rožę* apdovanota Lietuvos Žemės ūkio ministerijos premija, o *Lūžęs meldas* — *Valstiečių laikraščio* prizas.

Kiekviena Birutės Lengvenienės knyga verta išsamios recenzijos. Kiekvienas skaitytojas jos kūryboje atras minčių, kurios jam bus artimos, kurias verta įsiminti, kurios padės jam gyventi. Kuriantis žmogus jos eilėraščiuose, lengvuose ir grakščiuose, be jokios abejonės, atras naujų jėgų ir energijos šaltinių.

Šio straipsnio tikslas — skaitytojo akimis pažvelgti į poetės kūrybos raidą kelyje į „Neišsipildžiusio“ įgyvendinimą. Jos kūryboje dominuoja trys pagrindinės temos: — margaspalvė asmeninių jausmų — meilės, pavydo, nusivylimo, patirties išdavystės, kančios ir vilties mozaika; — bendražmogiškų humanistinių vertybių — gerumo, užuojautos ir gailestingumo; — Neišsipildžiusio siekio, nuo kurio jau kyla į žvaigždes.

Visos trys temos, tarpusavyje susipynusios; jų fragmentai, tarsi karoliukai išbarstyti visose rinktinėse, kiekvienoje sužeri naujomis spalvomis ir atspalviais, išryškina kūrėjos ar jos herojės asmenybę, jos kilimą kūrybos laiptais.

Tai — stipri ir valinga asmenybė. Ir jos meilė tokia:

Mano stilius — mano kaimo stilius,

Abejingas blizgesiui ir lakui.

Jeigu myliu, tai, vadinasi,

myliu,

Jei nebe — nesimaišyk ant tako.

Gyvenime taip jau yra: jeigu myli stiprus žmogus, tai jo meilė, kaip ir jis pats, — gili, pasiaukojanti ir gyvenimiška: *Ar mylės kas tave taip kaip aš?*

*Ar ant rankų pavargusi neš?
Ar nelaimėj užjau ir godos?
Ar paklydusiam ranką*

paduos?

*Ar dulkėtą nuplaus, ar galės
Būti tavo kiemelio žolė?*

Jos ir pavydas kitoks: švie-

sus ir žmoniškas:

Mano pavydas, tavo laimei,

baltas.

Jausmų korozija nepalietė

manęs.

Aš iš tvirtiausio žemėje

bazalto —

Vilties kalu — ištikimybės

ramunes

Ir jos eilių herojės — palik-

tos, apviltos, išduotos ir pa-

niekintos — skausmas taip

pat kitoks — išdidžios ir orios

moters problema, kurią ji pati

ir išspręs savaip:

Veršiu galvą savitvardos rat-

lankui,

Rišiu protą spygliuota viela,

Kalsiu gimstanciai ašarai

antrankius

Kad nesprogtų prinokus

tyla...

....

Ištylėsiu — ką myliu...

Ko nekenčiu —

Dar labiau privalau...

ištylėt!

Išdavystės ir kančios pris-

legta, eilėraščių moteris turi

viltį — ji nepražus!

Dabar išpančioti likimai

Įteisins vienasparnį viltį:

Tarytum vienasparniais gimę,

Vienu sparnu bandysim

kilti...

Iš netekčių ir skausmo atei-

na žmonės baltais drabužiais,

nešantys dvasingumą ir ben-

dražmogiškąsias vertybes —

gerumą, užuojautą, gailestin-

eilės, skirtos užuojautos ir gai-

lestingumo — jau praran-

damų mūsų tautos vertybių,

išaukštinimui.

Ji gailisi girtuoklio, kuriam, „...kažkodėl likimas — gniaužtai, liūnas, užkeikimas...“, kuriam „vargas ašaromis laša“, jai gaila benamio, kurio „...naktytys juodos, vėjuotos ir šaltos“, o „dienos prėskos. Lyg užmiršta druskos“. Jai gaila ir kalinio, kuriam nuolat priekaištaujama: „ką uždirbai, tai tą ir gavai!“ O ypač gaila jai mergaitės, kuri dėl savo varganos dalios kasryt sumaišo ašaras su poteriais ir klausia Viešpatio, kodėl sutvėrė ją moterim?

Negandų prispausti žmonės, nepažinę gailestingumo ir užuojautos, dažnai suabejoja savo gyvenimo prasme, jaučiasi kaip veršiai, „vežami parduoti“. „Kaip mažulytis vabalas esmi!“, todėl jiems ypač reikia žmonių pagalbos. Ir tarsi antrindama Justinui Marcinkevičiui, sakiuiam, „Niekada žmogus nebuvo mažas / Jeigu jis tik buvo savimi“, poetė tvirtina, kad žmogus bet kokiomis sąlygomis turi išlikti žmogumi. Tokia yra žmogaus gyvenimo būtinybė.

Bet tu esi! Tau ničnieko

neskauda...

Kažką turi. Ir išgeri kažką!

... Nors kartais išlupa

likimas baudą,

Bet kai užmoki, bent žinai

už ką!

Kita Birutės būtinybė — tai asmenybės laisvė. Šiais laikais — tai pati rečiausia žmogaus vertybė. Tik labai stiprus žmogus gali leisti sau pasakyti:

Aš jūsų gildijai

nepriklausau:

Nei jūsų porūšiui, nei

kastai!

Aš sau einu! Ir priklausau

tik sau!

Ir jums to mano kelio

nesuprast!

Paskutinis Birutės Lengvenienės poezijos rinkinys — pats stipriausias. Tai išgirstas Neišsipildžiusio šauksmas ir jo iššūkio priėmimas — be baimės, ryžtingai, valingai.

Poetės kūryba pasipildė dar vienu aspektu — jos poezija tapo pilietiška.

Nieko nėra prasmingesnio žmogaus gyvenime, kaip tarnauti savo tautai, savo tėvynei. Jas saugoti, puoselėti ir stiprinti, o prirėkus ginti, kartais net savo gyvybės kaina.

Lietuvių išeivių rašytojai Lietuvos radijuje

Dr. Laimutė Tidikytė

Ostrauskui, poetui Kazuiui Bradūniui, rašytojai Birutei Pukelevičiūtei ir ačiū Joanai Vaičiulaitienei. Ši balsų įrašų kompaktinė plokštelė, restauruota Indrės Stakvilevičienės, naudinga ne tik literatūrologams, filologams, bet visų pirma moksleiviams, studentams bei visiems, besidomintiems lietuvių literatūra. Prisipažinsiu, jog pirmąsyk išgirdau daugelio rašytojų autentiškus balsus...

Idėja rengti literatūrinės laidas apie tuomet Lietuvoje mažai arba beveik negirdėtus talentingus lietuvių išeivių rašytojus kilo būtent V. Strazdeliui. Redaktorius sumany-

mui Lietuvos radijo valdžia pritarė. Per pirmąją Lietuvos radijo programą 1997 m. pradžioje buvo sėkmingai pradėta transliuoti 45 minučių laidos „Literatūros akiračių“ pozicijoje. Iki 1997–ųjų panašaus pobūdžio laidų apie egzodo rašytojus Lietuvoje niekas nerengė. Pirmoji tokia laida buvo skirta lietuvių mylimo poeto Bernardo Brazdžionio 90-ėčiui. Tuomet jis po ilgą priverstinę emigracijos metų Vakaruose pirmąkart aplankė Lietuvą. Prie debiutinės laidos prisidėjo Los Angeles lietuvių radijo laidų vedėjas Vytautas Šeštokas. Jis įrašė poetą vakarą į garso kasetę, o įrašą atsiuntė „Literatūros akiračių“ rengėjui bei redaktoriui.

Vytautas Šeštokas vėliau dar ne kartą talkino V. Strazdeliui — rengiant laidą apie Alę Rūtą, publicistą Algirdą Gustaitį, satyrinką Antaną Gustaitį, Vytautą Volertą, Petronėlę Orintaitę ir kitus rašytojus. „Literatūros akiračių“ klausytojai išgirdo šių rašytojų balsus: Jono Aisčio, Kazio Almeno, Leonardo Andrieka, Aurelijos Balašaitienės, Jurgio Blekaičio, Vitalijos Bogutaitės, Kazio Bradūno, Bernardo Brazdžionio, Eduardo Cinzo, Liudo Dovydo, Balio Gaidžiūno, Kotronos Grigaitytės, Česlovo Grincevičiaus, Algirdo Gus-

taičio, Antano Gustaičio, Jurgio Jankaus, Nijolės Jankutės, Eglės Juodvalkės, Anatolijaus Kairio, Fausto Kiršos, Juozo Kralikauskio, Algirdo Landsbergio, Iechoko Merro, Henriko Nagio, Alfonso Nykos-Niliūno, Petronėlės Orintaitės, Kosto Ostrausko, Sonės Pipiraitės — Tomarienės, Birutės Pukelevičienės, Henriko Radausko, Alės Rūtos, Stasio Santvaro, Marijos Saulaitės—Stankus, Lidijos Šimkutės, Julijos Švabaitės, Antano Vaičiulaičio, Aldonos Veščionaitės, Balio Augino, Vytauto Alanto, Elenos Jonaitienės, Juliaus Kaupo, Petro Babicko, Algimanto Mackaus, Vinco Krėvės, Antano Škėmos, Marius Katiliškio, Igno Šeinaus, Balio Srugos, brolių Biržiškų, kultūrologų Broniaus Kvilkio ir Petro Viščinio. Iš viso V. Strazdelis parengė laidų apie 50 autorių.

Štai epizodas iš laidos „Dvidešimties amžius. Lietuvių biografijos. Poetas Henrikas Nagys“.

Literatūros kritikė daktarė Rūta Melinskaitė: Savo skai-

tytojo atradimas poetui tampa svarbiu įvykiu, įkvepiančiu kitiems eilėraščiams, patvirtinančiu jo poetinės jausenos prasmingumą, suteikiančiu tokią svaigų grįžtamojo ryšio pojūtį. Henrikas Nagys yra iš tų poetų, kuriam komunikacija su skaitytoju visada atrodo labai svarbi, galbūt todėl jis mėgdavo dalyvauti poezijos vakaruose, skaityti eilėraščius balsu, jausti, kaip jie sminga į klausytojų širdis, kaip žodžiai, kuriuos sugaudai bemiegėmis naktimis, gali iš tiesų akimirksniu sutrikyti inertišką kasdienybės ritmą, suvėlti apgaulingai jaukią ramybę. Pagrindiniai Henriko klausytojai (o Nyka pasakytų — klausytojos) priklausė Amerikos ir Kanados lietuvių bendruomenėi, o tikroji siekiamoji auditorija buvo ten, už uždangos, prarastojė tėvynėje. Pirmasis mano laiškas ir ypač kuokštinis džiointų žemogių,

Jau dešimt metų

Akmenis renku iš savo

žemės!

Vienais iš jų — išmaltą

tankų

Grindinį užlopau!

Kitus — įmūrijau

[Atminimo sieną,

Trečias sutvirtinau

kampus,

Statydamas ant

Tėvo žemės savo trobą!

Dar Amžinajai ugniai

Aukurą sudėjau!

Dar palikau prie kelio

Smilgai apsigint nuo vėjų...

O iš spalvotų,

Iš pačių gražiausių

Išmokiau sūnų sudelioti:

„Lietuva!“

O tai ir yra dabar svarbiausia!

„Mūsų bendras uždavinys: atkurti savo visuomenę ir valstybę, — rašė prof. Vytautas Landsbergis savo „Mintyse“, — tos kūrybos galias atskleidžia tik laisvi žmonės laisvoje žemėje“ (Landsbergis V. Būta ir pasakyta. Mintys. — V., 2002, p. 289).

Poetė Birutė Lengvenienė savo brandžią poeziją įsijungė į laisvos Lietuvos kūrybą.

Prof. Ona Voverienė

kuriuos įdėjau į voką, sujaudino poetą, nes atkeliavo iš teritorijos, kuri buvo tapusi magiška, iki skausmo išsiilgta erdve. Mes susirašinėjome, dalindamiesi tuo ilgesiu, ir ne tik tokiu, kurio konkrečių priežasčių nebūtų sunku įvardinti, bet tuo ilgesiu, kuris beveik neišsakomas, egzistencinis, perfrazuodamas Rilke, Henrikas tai vadino skaudėjimu iki pirštų galiukų. Tad mudviejų susirašinėjimas virto literatūriniais dienoraštiniais pokalbiais, eilėraščių proza, idealus klausytojo-skaitytojo paieškoms, mes tapome vienas kitam neparašytų ir galbūt neparašomų eilėraščių auditorija.

Lankydamasis pirmą kartą po karo Lietuvoje, tais audringais devyniasdešimt pirmaisiais metais, rudenį, šaltą ir vėjuotą, Menininkų rūmų salėje surengtame savo kūrybos vakare **Henrikas Nagys** jausmingai kalbėjo: Ir aš niekad nebuvau emigrantu. Niekados aš nesu nei kanadiečių, nei amerikiečių atsakė į tokią tradicinį klausimą, kaip jums patinka šis kraštas? Ir aš visuomet atsakydavau: man nepatinka. Ir jie, to nesitikėję, nustebdavo, kaip gali nepatikti, kodėl? O todėl, kad mano namai yra Lietuva. Tai, sako: jūs grįžtumėt, jeigu būtų nepriklausoma? Sakau — taip. Aš plaukčiau namo. Tai, sako, Jūs kvailas. Tą priimt reikia, bet aš netikiu, kad esu kvailas, aš netikiu, kad aš buvau tas žmogus, kuris neturėjo grįžti namo. Aš grįžau. Ir sakau dar kartą: yra neapsakomas džiaugsmas, kuriam išreikšti nėra žodžių, kai eini ir jauti staiga, kad tu esi namuose. Ir man Kanada, kurioje aš išgyvenau tiek metų, nuo penkiasdešimtyjų iki, kai aš atskridau čia, man dabar atrodo, kad aš ten beveik negyvenau. Paliko tokia juoda duobė. Man tai neįdomu yra. Visa tai, ką žmonės pasakoja. Tas visas ilgas laiko tarpas staiga tapo tokia juoda tuštuma.

Nukelta į 3 psl.

Lietuvių išeivių rašytojai Lietuvos radijuje

Atkelta iš 2 psl.

Kol „Literatūros akiračiai“ buvo transliuoti per pirmąją programą, jų klausytis galėjo išeiviai lietuviai — rašytojai ar mėgėjai internetu. Deja, kai 2002 metais kultūros laidos, tarp jų ir „XX a. Lietuvių rašytojų biografijos“, imtos transliuoti per II programą, tos puikios galimybės nebėko... V. Strazdelis su daugeliu lietuvių išeivių rašytojų, jų giminių šiltai bendrauja, tad dalį laidų jiems nusiunčia paštu.

Vėliau redaktorius įgyvendino kitą idėją: parengė naują laidų ciklą „Dvidešimties amžius. Lietuvių biografijos. Egzodo rašytojai“. Buvo transliuotos laidos apie Algimantą Mackų, Petrą Babicką, Juliją Kaupą, Stasį Santvarą, Henriką Nagį, Vincą Krėvę (išeivijos prisiminimuose ir istorijos kryžkele), Antaną Škėmą, Henriką Radauską, Mariją Katiliškį, kultūrologą Petrą Viščinį, Vytautą Alantą, kultūrologą Bronių Kviklį, Algirdą Landsbergį, Balį Sruogą, Bernardą Brazdžionį, Alfonsą Nyką-Niliūną, Igną Šeinių. Kai kuriems autoriams, pavyzdžiui, Birutei Pukelevičiutei, Kazuiui Bradūniui, Kostui Ostrauskui, Antanui Vaičiulaičiui ir jų kūrybai buvo skirta ne po vieną laidą. Tai lėmė šių egzodo kūrėjų aktualumas ir sukauptos medžiagos gausa.

Stai „Literatūros akiračiai. Lietuvių egzodo rašytojai. Dramaturgas Kostas Ostrauskas“ II laidos fragmentas. Literatūrologė daktarė Ingrida Matusevičiūtė 1995 metais viešėjo pas Kostą Ostrauską ir užrašė interviu. — Savo pasisakymuose išeivijos spaudoje akcentuotai rašytojo kūrybinę laisvę nuo bet kokių institucijų ar kultūrinio ideologijų. Kiek to kia pozicija Jums buvo reikšminga išeivijos aplinkoje ir turėjo įtakos Jūsų, kaip kūrėjo, padėčiai? — Akcentuodamas tą laisvę, turėjau galvoje jos stoką sovietinėje Lietuvoje — visokius ideologinius, partinius varžtus bei apynasius — ypač pačiais juodžiausiais metais. Išeivijoje tokių varžtų nebuvo ir nėra. O jeigu kartais ir pasitaikydavo iš vienu, bet kitur pastangų rizikuoti, tokios užmačios — bent man — tebdavo juoko vertos.

— Literatūros kritikai labai įvairiai apibūdžia Jūsų Kūrybos gilumines tendencijas: draminis avangardizmas, grotesko drama, postmodernieji tekstai... Atskleiskite bent truputį dramaturgo virtuvės paslaptį. — Ah, tie avangardizmai, absurdizmai, postmodernizmai ir visi kiti šokie bei tokie — izmai. Tikrai nesėdau prie stalo, pažvelgiu į lubas, pamąstau ir tariu sau: dabar rašysiu postmodernistinę dramą ir — pradėdau postmodernistinę dramą... Dramaturgo virtuvės paslaptys? Turbūt kaip ir kiekvieno rašančiojo: rašai, ir tiek. Bene esminis kūrybinio proceso elementas yra pasirinkimas, apsisprendimas — ypač darbo pradžioje. Kartais jis sekasi lengviau, kartais sunkiau. Šiaip ką gi čia slepi. O jeigu ir esama kažkokios paslapties, gi kaip ją atskleisti, jei pats nežinai.

Literatūros laidų „Literatūros akiračiai“ ir „Dvidešimties amžius. Lietuvių biogra-

fijos. Egzodo rašytojai“ tikslas — supažindinti klausytojus su žymiausių ar nepelnytai pamirštų lietuvių kūrėjų biografijomis, kūryba ir jos verte lietuvių literatūrai bei kultūrai. Šių laidų privalumai: 1. autentiški rašytojų balsų įrašai, 2. jų amžininkų balsų įrašai apie kūrėjus. Jūs redaktorius sukaupė — užrašė ar parsisiusdavo iš užsienyje gyvenančių kūrėjų, jų giminių, pažįstamų.

Dalį įrašų redaktoriui atsiuntė buvęs Bostono lietuvių radijo „Laisvės varpas“ — literatūrinio laidų vedėjas (daugiau kaip 40 metų jis rengė savaitinę laidą lietuvių ir anglų kalbomis) afa Petras Viščinis.

Iš laidos „Dvidešimties amžius. Lietuvių biografijos. Petras Viščinis“.

Bostonas. „Laisvės varpas“. Šaukinys. „Lietuviais esame mes gimę“. Laidos pavadinimas anglų ir lietuvių kalbomis. Laidos vedėjas taip pat pristatomas angliškai ir lietuviškai. Po to žiupsnelis žinių.

Taip prasidėjo tūkstantis devynti šimtai aštuoniasdešimt septintų metų liepos dešimtos dienos laida; taip prasidėjo visos kitos du tūkstančiai šimtas trisdešimt dvi laidos, kurių autorius ir vedėjas buvo vienas žmogus, gal vienintelis toks unikalus praėjusio šimtmečio lietuvis — Petras Viščinis.

Petras Viščinis: Aš, pavyzdžiui, neturėjau jokio patyrimo. Aš vienintelį kartą buvau „Radiofone“ ir turėjau tekstą paruošti, įkalbėti tą tekstą lietuvių ir lenkų kalbomis. Kai trisdešimtais metais Lietuvos kariuomenė įžengė į Vilnių, tai lapkričio antrą lenkai ruošė didelę demonstraciją prieš Lietuvą. Tada prie „Radiofono“, dabartiniame Gedimino prospekte, sutikau savo pažįstamus Petrą Babicką ir pulkininką Šarauską. Jie mane čiupo už apykaklės ir į „Radiofoną“. Parašyk išpėjimą lenkų visuomenei, kad tokių demonstracijų nerengtų. Man niekas nerūpėjo. Aš parengiau ir pasiskaičiau. Po kelių dienų gavau solidų honorarą. Tai ir viskas buvo. Su tokiu patyrimu atsidūriau Amerikoje. Bostono srityje veikė penkios lietuviškos programos, jos buvo tokio šeimyniško pobūdžio. Savo draugus ir gimines garbindavo. Svarbiausia buvo, kuri stotis smagiai polkutę pagros. Aš atvykau keturiasdešimt devintais metais rugsėjo mėnesį. Ten buvo jau daugiau naujų ateivių. Jie turėjo didesnę patyrimą negu aš. Artėjo vasario šešiolikioji. Buvo ruošiami du minėjimai. Vieną ruošė katalikiškasis sparnas, kitą — liberalusis, kairysis. Naujai atvykusieji sugalvojo, kad reikia ruošti trečią minėjimą. Aš pirmą kartą tokiame susirinkime dalyvavau.

Ten buvo istorikas Sužiedėlis, toks Jonas Danusevičius, labai jau karšti katalikų veikėjai, daktaras Jonas Petronis. Aš sėdėjau ir sakau, kad šitai negerai. Vyksta keli minėjimai. Kolonija nedidelė. Tai lietuvių susiskaldymas. Nuteiksim žmones vienus ir kitus priešiška. Aš pasiūliau suruošti minėjimą ne salėje, o per radiją. Entuziazmas didžiausias, ką tik atvykę buvom, gyvenom rūsiuose, ne visi turėjome darbą, bet sumetėm trisdešimt dolerių už pusvalandinę programą, nusipirkom

eterio laiką. Kas dabar tą programą ruoš? Na, tas, kas ją sugalvojo. Ta programa man buvo kaip perkūnija iš giedro dangaus. Bet labai patiko žmonėms. Taip ir pradėjau tokias programas organizuoti kiekvieną sekmadienį. Bet man reikėjo į gamyklą eiti, juodu darbu užsidirbti duoną, nors esu diplomuotas teisininkas. Parėjus iš darbo visą laiką skyrčiau tokiam nemokamam lietuviškam darbui.

Albertas Nedzelskis: [...] Ir paskui antra Petro veiklos sritis — Lietuvių fondo gimimas. Petras nuo pat pradžių buvo tame darbe. Ne tik buvo, bet ir aktyviai dalyvavo. Visas savo santaupas Petras atidavė Lietuvių fondui. Ir paskui man tapo aišku, kodėl jis turėjo juridinę ir moralinę teisę trupčiuką įtakoti, kam turi būti skiriama parama. Ir kai grįžo namo, tik reikia stebėtis, kaip energingai įsijungė į Druskininkų kultūrinį gyvenimą, kaip viskuo domėjosi, kaip visur jo buvo pilna. Ir jo planas buvo konkretus. Jis iš karto sugrįžęs pasakė, kad grįžau ne tuščiom — parvežiau tėtiškai lauktųjų. Tada jis išvardijo paveikslus, knygas, garso įrašų kasetes. Ir visa tai atidavė miestui. Ir Petro Viščinio dovana buvo ženkliai įspūdinga ir svarbi miestui. Jis išjudino seniai brandintą mintį įkurti Druskininkų miesto muziejų. Ir tas darbas buvo pradėtas daryti. Ir dabar jau galima pasidžiaugti, kad tas muziejus atidarytas, kad jame yra Petro Viščinio kolekcija.

Mielai redaktoriui V. Strazdeliui talkino ne tik Petras Viščinis, bet ir Los Angeles lietuvių radijo vedėjas Vytautas Šeštoka atsiuntė įrašų,

Čikagos lietuvių radijas „Margutis“ (laida „Pelkių žiburėlis“, Dalia Sruogaite). Laidų redaktorius širdingai dėkingas Alei Santvarienei, Irenai Alantienei ir nesenai Anapilin išeisui Joanai Vaičiulaičienei.

Per penkerius metus šių literatūrinio laidų rengėjas ir redaktorius V. Strazdelis nuveikė didžiulį darbą — parengė net 90 laidų! Redaktorių visada sutikdavau su reporteriu ir degancia idėja — kurti toliau. V. Strazdelis sukaupė nemažai vertingos, negirdėtos, neskelbtos medžiagos apie rašytojus bei jų kūrybą. Kiekvieną laidą jis stengėsi kurti originaliai, nesikartodamas. Kalbant su laidų autoriumi, pajunti meilę kuriamam rašytojui ar poetui, polėkį nors šiek tiek praskleisti slėpinį talentingų lietuvių rašytojų kūrybos pasaulį. Praskleisti stengiantis pateikti jį objektyviai, specialiai neieškant „juodulių“ vieno ar kito kūrėjo gyvenime. Ne kartą V. Strazdelis akcentavo, jog svarbiausia suaktualinti, supažindinti klausytojus su mažai girdėtais rašytojais.

Prieš rengdamas laidą apie vieną ar kitą rašytoją, laidų autorius stengiasi pabendrauti su žmonėmis, pažinusiais kūrėją. Idealiu, jei rašytojas dar kuria — tuomet kalbina jį. Kitu atveju, ima reporterį ir įrašo amžininkų, giminių atsiminimus arba autoritetingų mokslininkų pasisakymus. Nelengva surasti bendraamžių ar kitaip su rašytojais susijusių asmenų, gyvenančių Lietuvoje. Juolab, jei rašytojas, apie kurį rengiama laida, gyvena ar gyvena užsienyje (JAV, Australijoje, Kanadoje). Tuomet V. Straz-

delis laiškais kreipiasi į ten gyvenančius, kad vienas ar kitas rašytojas įgarsintų prisiminimus ar savo kūrybą. Mielai taip talkino dramaturgas Kostas Ostrauskas, Kazys Bradūnas, Algirdas Landsbergis ir kiti.

Iš laidos „Dvidešimties amžius. Lietuvių biografijos. Egzodo rašytojai. Prozininkas ir dramaturgas Algirdas Landsbergis“.

Algirdas Landsbergis: Staiga atsidūrė Vakaruose, kuriuos tepažinojome iš knygų ir filmų. Susidūrė su Vakarų kultūra, kuri išgyveno savo antrą didelę krizę praėjusiam šimtmečiui, kaip po karo kultūra vėl suabejojo, kaip ir šiandien, pačiais savo pagrindais. Buvome smalsūs ir godūs. Mūsų jausmai buvo gana prieštaringi. Nuosirdžiai skundėmės, kiek daug netekome. Ir drauge jautėmės kaip karo ir okupacijų išsekinti badmiriai, staiga prileisti prie švediško stalo. Ir taip soti nomės ta karštingiška pokari- nės Europos kultūra. Springdami nuo citatų, diskutavome jos dvasinę krizę. Savoje iškajome atsaką į ją. „Žvilgsnių“ puslapiuose stengėmės atsakyti į laiko iššūki, ieškojome savo literatūrinio veido ir balso. Ir prisipažinsiu, šiek tiek smagu riavome kai kurių tautiečių pasipiktinimu, įsigijome įtartinų modernistų ir avangardistų reputaciją. Nulietuvėjusių. Šiandien tas avangardizmas — pastraipa literatūros istorijos paraštėje. O „Žvilgsniai“ sugrįžo į namus, į Kauną, į Maironio muziejų ir Vytauto Didžiojo universiteto archyvą...

Vos išvykęs iš Vokietijos į Ameriką, parašiau novelę „Graikijos vėjas“, kurioje at-

sispindi tas mūsų avangardizmas, tas mūsų pabėgėliškas gyvenimas po karo, kai kavos pupelės ir taukai buvo verti aukso. Trys labai skirtingi veikėjai, trys labai skirtingos perspektyvos, su mitologija persipinanti tikrovė, atrodo, jau tada buvo būdingi mano prozos bruožai... Novelės pabaigą pasakoja gal kiek ir mane panašus jaunuolis žvilgsnininkas...

— Bene didžiausią polemiką sukėlė Jūsų drama „Penki stulpai turgaus aikštėje“. Ši drama buvo pastatyta ir lietuviškoje, ir amerikietiškoje scenoje. Kodėl, Jūsų manymu, kilo tiek daug diskusijų?

Algirdas Landsbergis: Toji polemika prasidėjo lietuviškoje išeivijoje ir išsiplėtė į amerikietišką teatrą ir galiausiai pačią Lietuvą. Nenorėjau pasiduoti plakatiškiems kilniams jausmams, rašyti deklamacines, pusiau patriotiškas pjeses. Vidinę aistrą stengiausi sudrausminti, įterpti į struktūrą, todėl ir pagrindinę situaciją palikau lietuvišką, bet veiksmą perkėliau į vardu neįvardintą mažą totalitarinės imperijos okupuotą šalį. „Penkių stulpų“ spektaklis suskaldė išeiviją. Vieni pritarė, kiti mane apkaltino nepatriotizmu, partizanų nužeminimu. Premjeros metu lietuviškoje Detroito publikoje pakilo triukšmelis. Keli vyrai susikibo už atlapų. Gal pirmas toks įvykis lietuviškame teatre... Statant pjesę anglų kalba, Niujorko Brodvėje iškilo kitos problemos. Šešiasdešimt pirmaisiais metais Niujorko meniniuose sluoksniuose bet koks kritiškas atsiliepimas apie socializmą, sovietinę imperiją būdavo apšaukiamas netaktišku ar net karo kursty-

mu. Ir mano amerikietis režisierius, norėdamas išvengti kolegų rūstybės, ilgai ir bergždžiai mane įtikinėjo pjesės veiksmą perkelti į Pietų Ameriką. Jam nepavyko...

Redaktorių dažniausiai pats atlikdavo techninį laidos kūrimo darbą.

Dažnoje laidoje V. Strazdeliui pavyko paskelbti aktualios ir vertingos medžiagos. Iš laidos „Dvidešimties amžius. Lietuvių biografijos. Egzodo rašytojai. Antanas Škėma“.

Laidoje kalbėjęs literatūros kritikas daktaras Algimantas Bučys Antano Škėmos sukurtais pasaulis gana neįprastas. Kaip jis pats sakė: abudu pasauliai — ir tas realusis, kuris supa mus visus, ir mano sukurtais — abudu yra netikri. O tikrame pasaulyje jie susilietų į vieną... Ir tas Škėmos knygų ypatumas, man atrodo, lemia tai, kad Škėmai sunku įeiti į lietuvių literatūrą. Šiek tiek svetimas jis jautėsi ir lietuvių emigracinėje literatūroje, kuri iš esmės buvo kuriamą Amerikoje, Anglijoje.

Bet kaip dabar rodo patirtis, ir Lietuvoje, laisvoje Lietuvoje vis viena kažkoks barjeras tarp Škėmos ir skaitytojų lieka. Galbūt man šiandien ir būtų svarbiausia pasiaiškinti, kodėl atsirado toks barjeras ir kaip jį galėtume įveikti. Iš vienos pusės, Škėmai visada trūko skaitytojų ir kritikos pritiri- mo. Sakytume, kad jis buvo menkai populiarinamas, bet, antra vertus, Škėma per daug išsiveržė iš lietuvių literatūros proceso. Jeigu taip jau kasdieniškai aiškintume — tradicinę literatūrą reikėtų įsivaizduoti kaip mašinų srautą piko metu, kurios juda viena kryptimi ir niekas negali jų aplenkti.

Nukelta į 4 psl.

Dailininkė iš bajorų genties

Elena Andriulienė-Jasėnienė tarp savo paveiklų. Algimanto Žižiūno nuotr.

Bajoras. Šis per ilgus dešimtmečius užmirštas žodis dabar Lietuvoje girdimas vis dažniau. Kiek teatrališka, iškilminga Karališkosios bajorų sąjungos veikla nusipelnė pagarbos, nes bajorystės šaknų ieškojimas kartu yra ir tautos istorijos pamokos.

Priprantame įvairiose sueigose, minėjimuose matyti

Elena Andriulienė-Jasėnienė. Piliarožės. 1984 m.

iškilmingus senųjų bajorų palikuonis, kurių dauguma — nebejaunuoliai, patyrę okupacijos metų pažeminimus dėl savo kilmės, bausti ir persekiojami. Antai kokia bajoriška ir ši šios sąjungos dabartinė pirmininkė, žinoma aktorė Undinė Nasvytytė. Kilmingai atrodo ir ankstesnis bajorų organizacijos vadovas skulptorius Konstantinas Bogdanas.

Kelios dešimtys, o tai ir daugiau, šiandieninių bajorų ir ne bajorų šių metų kovo vakarą susirinko į Vilniaus igulos Karininkų ramovę, kur atidaryta bajorės, dailininkės Elenos Andriulienės-Jasėnienės jubiliejinė tapybos paroda, skirta 80-osioms autorės gimimo metinėms. Ši skaičių miniu tik dėl to, kad jis vertia susklust, nes Elena visai nepanaš į tokio amžiaus moterį, visada jaunatviška, kupina kūrybinių siekių, švytinti ir

energinga.

Keliose ramovės salėse sukabintas trijų dešimtmečių kūrybos kraitis — tai, kas geriausia, gražiausia ir labiausiai atspindi autorės braižą bei talentą. Paveikluose — gamtos vaizdai, mylimo Vilniaus senamiesčio gatvių labirintai, architektūros paminklai. Natiurmortuose pui-kuojasi gėlių, daiktų kompozicijos. Lietuvos dailės akademijos rektorius, patytojas Arvydas Šaltenis parodos atidaryme autorę pavadino impresioniste, atkreipdamas dėmesį į spalvų žaismą, oro virpėjimą, poetinę potekstę, romantiką, spinduliuojančią iš Elenos Andriulienės-Jasėnienės darbų.

Kalbėtojų buvo daug, sveikintojų taip pat. O ji pati — išdidi ir bajoriška — sėdėjo šalia dukros Audronės Musteikienės, apsupta vaikų ir provaikų dėmesio, šiltų bičiulių jausmų, šypsojosi, kartais nubraukdama jaudulio šešėlį nuo veido...

Lietuvos tautodailininkų sąjungos Vilniaus skyriaus vadovė Ramutė Kraujelienė priminė dailininkės ilgametę visuomeninę veiklą, kalbėta apie gyvenimo datas ir įvykius. O jų buta ir linksmų, ir liudnų.

Gimtinei, kurios nė pėdsakų neliko — Panėvėžio apskrities Jotainių dvare. Vėliau — mokslo Vilniaus medicinos mokykloje, ilgametis darbas sporto medicinoje. Tapyba susidomėjo jau brandžiam amžiuje. Nuo tada ir prarado ramybę, norėdama vis labiau įsigilinti į dailės paslaptis ir burtus.

1967 m. įstojo į Tautodailininkų sąjungą. Nuo 1972 m. iki šiol vadovauja sostinės kūrybinių siekių, švytinti ir

Pelnė įvairių kultūros apdovanojimų, surengė dešimt personalinių parodų, kūrybą pristatė Indijoje, Japonijoje, Bulgarijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Rusijoje. Be to, visą laiką aktyviai bendradarbiavo spaudoje, rašė straipsnius apie kolegų kūrybą, tautodailės ren-

Elena Andriulienė-Jasėnienė. Salacgrīva (Latvija). 2000 m.

ginijus, dabar — apie Bajorų sąjungą.

Jaukus Elenos Andriulienės-Jasėnienės namai senamiesčio skersgatvyje vilioja čia užėiti, pasigėrėti mansardoje įrengta dirbtuvėle, paveikslais, gausybe gėlių. Vasarą dailininkė dažnai rasi prie molberto nedideliam, bendrame su kitais gyventojais kiemelyje, tarp jos sodintų gėlių. Neretai į šį kiemelį užklysta ir iš kitų kraštų atvykę tautiečiai, ieškodami grožio, visada randantys apie ką pasikalbėti prie kavos puodelio.

Tokia ji, Lietuvos Karališkosios bajorų sąjungos narė, dailininkė Elena Andriulienė-Jasėnienė, turinti savo giminės herbą, amžinai įsisukusi darbų verpetan, neturinti laiko dejuoti ir senti. O paroda Karininkų ramovėje irgi pel-

šimtmečius stebinčiam E. Andriulienės kūrybą, tapybinėmis priemonėmis tarsi mozaikoje atsiveria autorės matoma visata. Poetiška asmenybės prigimtis Vilniaus senamiesčio peizažuose sugebėjo pabrėžti ne architektūros „sunkiąją masę“ ar amžių paliktus pėdsakus, ne barokinę galybę su stogų apkarpyto dangaus lopinėliais, o vidurvasario saulės spindulių skvarbumą ir šilumą, pavasario vaisių, skaidrų orą, tirpstančio šilumai gyvo vandens blizgesį, jautriai mlgančius atspindžius langų stikluose... Žiūrovas ištraukiamas iš ciniškos, pilkos kasdienybės į jautrų, virpantį, poetišką, kažkiek filosofuojantį, bet nevarginantį dailininkės pasaulį.

Jadvyga Godunavičienė

Galerija, atvira pasauliui

„Vartų“ dailės galerijos direktorę Nidą Rutkienę, gavusią Latvijos valstybės apdovanojimą, sveikina Latvijos diplomatai.

Pirmieji po nepriklausomybės atkūrimo metai Lietuvos kultūrai buvo permainingi ir kupini netikėtumų. Šalia vienvaldžių valstybių kultūros įstaigų pradėjo kurtis privačios, tada ne negalėjusios žinoti, kas jų laukia ir ko tikėtis. Vienintelė kelrodė buvo entuziazmas ir noras rasti savą nišą, savo paskirtį ir vietą visuomenėje. Būtent tada Vilniuje duris atvėrė ir pirmo-

ji nevalstybinė dailės galerija „Vartai“. Ją įkūrė buvusi estetikos dėstytoja Nida Rutkienė ir jos bendraminčiai.

Narsa pasiteisino daug ir kūrbiškai dirbant. Jau po metų kitų „Vartuose“ parodas rengė žymūs Lietuvos dailininkai, būrėsi muzikantai, dėmesį rodė besisteigiančių užsienio ambasadų darbuotojai, žurnalistai. Nuolatinis svečias būdavo pirmasis JAV

ambasadorius Lietuvoje Darel Johnson su žmona, tuo metu šioje ambasadoje dirbęs JAV diplomatas lietuvis Algis Rimas su žmona Ramune, Suomijos, Danijos, Švedijos ir kitų šalių atstovai.

Nuo to laiko daug privačių iniciatyvų žlugo, daug ir suklestėjo. „Vartai“ yra tarp tų antrųjų — populiarių ir noriai lankomų, plečiančių ir įvairinančių savo veiklą, mokančių suburti kūrybines pajėgas, rasti rėmėjų, be kurių nebūtų galima egzistuoti.

Kiekviena dailės paroda, o jos čia atidaromos kas antrą trečią savaitę, „Vartuose“ šventė, į kurią susirenka būriai gerbėjų ir menininkų. Ypač džiaugiamasi kiekvienu jaunu talentu.

Per dvyliką metų „Vartai“ išpopuliarėjo ne tik savoje, bet ir kitose šalyse. Atkakliai ieškoma galimybių užmegzti ryšius su užsienio galerijomis ir dailininkais.

Apie tai šiandieną kalbamės su „Vartų“ galerijos steigėja ir vadove Nida Rutkienę.

— Prašyčiau **Draugo** skaitytojams papasakoti apie dabartinius ryšius su

užsienio šalių kolegomis, ten vykstančias lietuvių parodas, atsakomuosius užsieniečių vizitus. Kaip tai pavyksta padaryti?

— Išgąbenti į užsienį dailės kūrinius, ypač didelio formato tapybos darbus, nėra taip paprasta, be to brangu. Ypač, jei tai yra tolimesnis šalis, tokia, kaip Amerika ar Kanada. Bet stengiamės pasinaudoti kiekviena galimybe, jei, pavyzdžiui, galima grafika ar piešinius kaip nors nusiųsti paties nedalyvaujant. Taip

pernai surengėme parodas Japonijoje, vienoje pop meno galerijoje, Detrote (JAV). Šiuo metu panašios ekspozicijos veikia Japonijoje ir Kanadoje. Japonijos mieste Nagijoje rodomi penkių dailininkų piešiniai ir grafika. Vankuveryje, (Kanadoje) paroda surengta Lietuvos konsulo Christopher Juras dėka. Atvykti buvo pakviesta parodos kuratorė Neringa Žukauskaitė, atstovaujanti mūsų galerijai. Iš šio miesto paroda keliaus po kitas Kanados vietas.

— Esate minėjusi apie galerijos pristatymą Genevoje, Jungtinių tautų būstinėje.

— Tai buvo pernai Vasario 16-osios proga. Dalyvavo dvyli

lininkai, vežę po dešimt darbų. Išleidome gražų katalogą, atidaryme dalyvavo daugelio šalių diplomatai. Už visa tai likome dėkingi Lietuvos nuolatiniam atstovui prie Jungtinių Tautų skyriaus Genevoje, ambasadoriui Algimantui Rimkunui, bei JT įgaliotajai atstovei Lietuvoje Cihan Sul-tanoglu.

— Minėtame kataloge rašoma, kad galerija dalyvauja ne tik tarptautinėse parodose, bet ir mugėse. Kur šios mugės vyksta ir kokių jos pobūdžio?

— Pasaulyje rengiama daug meno mugių, tik apie jas Lietuvoje nedaug težinoma. Kai kurios ne mažesnės kaip populiarioji Frankfurto knygų mugė Vokietijoje. Meno mugės — taip pat didžiulė galimybė pristatyti valstybės kultūrą, ne tik vieną kurią galeriją. Prisimenu atsiliepiamus po mūsų apsilankymo Genevoje. Ten buvo kalbama, kad Lietuva turi būti labai turtinga ir jautis išdidį, nes turi puikių menininkų.

Esame dalyvavę Vienos, Insbruko (Austrija), Gento (Belgi-

ja) mugėse. Šį pavasarį mugė vyko Koelne (Vokietija), kur sugebėjome išsipirkti plotą šalia garsiojo Liudviko muziejaus ir Knolio galerijos. Pareiškėme norą dalyvauti Bazelio (Šveicarija) ir Londono (Didžioji Britanija) mugėse, bet kol kas negauname lešų. Tiesa, vilties neprarandame, tikimės, kad pavyks.

Bazelio mugėi finansavimas lyg ir pažadėtas. Manysčiau, kad tokias galimybes reikėtų branginti, nes tai kelia valstybės prestižą. Pameniu, kad prieš keletą metų mugių organizatoriai mūsų atsiųstus katalogus ne sykį yra grąžinę neatplėštus. O dabar mus jau kviečia dalyvauti. Kol kas šioje srityje esame vieniši. Taip žingsnis po žingsnio braunamės į pasaulio meno rinką.

— Tačiau pagrindinis galerijos darbas turbūt vyksta namuose. Savo salėse kas dvi tris savaites keičiate parodas, kuriose pristatomi Lietuvos ir užsienio dailininkai, jauni talentai. Visada įdomios ekspozicijos „Užmiršti paveiksai“. Paminėkite ko-

kas tarptautines parodas numatote šiemet ar artimiausiu metu, kur keliaus mūsų autorių kūryba?

— Jau minėjau parodas Japonijoje ir Kanadoje. „Vartuose“ dirbantis dailininkas Vilmantas Marcinkevičius artimai bendrauja su Danijos, kitų Skandinavijos šalių galerijomis, nuolat rodo ten savo darbus. Numatoma paroda Berlyne. Dailaus galerijos senbuvis Saulius Vaitiekūnas ir Eglė Gineitytė. Ruošiamo bendrą projektą su Didžiosios Britanijos dailininkais, nuolat bendradarbiaujame su kaimynais latviais ir estais. Ne vieną kartą rodėme lankytojams JAV lietuviškos Vidos Krištolaitytės paveikslius. Vyko Australijos lietuviškos Dalios Antanaitienės kūrybos ekspozicija. Parodas rengia čekų, suomių ir kitos ambasados Lietuvoje.

— Ačiū už pasakojimą. Tikėkimės, kas jis sudomins **Draugo** skaitytojus, tarp kurių be abejonės yra ir dailininkų.

Kalbėjosi
Jadvyga Godunavičienė

Gyvenimo paveikslai

Kai atėjau į Vilniaus šiuolaikinio meno centre atidarytą dailininkės Marijos Teresės Rožanskaitės visų jos kūrybos metų parodą „Restrospektiva“, į akis pirmiausiai krito jos darbas, man priminęs vaikystėje matytas, tautiniais motyvais pamargintas, senovinės kleties duris, trobos langines. Padvelkė senojo, dar nenuniokoto kaimo dvasia, prieš akis išliko ūkininko sodyba, jos grynai lietuviško „sukirpimo“ pastatai.

— Pradėjusi dailininkės kelią, aš kaip tik atsiremiau į liaudies architektūrą, — paaiškino M. T. Rožanskaitė. Parodoje iš tiesų pamatiau ne vieną drobę ar asamblią su ryškiais mūsų kaimo architektūros ženklais ir pėdsakais.

O štai į erdvinį asamblią sudėlioti, lyg ir paprasti, grubūs lentgaliai, senos aptriusiosios lentinės dėžės vėlgai dvelkiančios senove. Rodos tos aptriusiosios lentelės, tie kuoliai, paimti ir čia patekę iš senos kaimo sodybos tvoros ar patvorio. Pilkai, bet tauriai juos nudažė, laiko ženklus sudėję ne dailininkės teptukas, ar kitas įnagis, bet praėjusių laikmečių vėjai, darganos, lietūs. Tauresnė, archaiskesnė spalvą vargu ar atrasi dailininko dirbtuvėje. Žiūri į šiuos asambliužus, ir, rodos, vėl patenki į senąją, dvasingą mūsų kaimo aplinką, tarsi pranykta parodos salės šiuolaikinė erdvė...

Didelė dalis šių ir kitų dailininkės darbų sukurti dar sovietmečiu, kaip ir drobė „Laidotuvės“ (1981 m.). Vaizduojamas išnešamas užvožtas kars-

tas, jį palydi išsirikiavusių blausių lėlių rikiuotė.

— Kai šį paveikslą anuomet pamatė mano dirbtuvę kažko užsukę partinis funkcionierius, susilaukiau jo priekaištų, kad tapau laidotuvės, o nemačiau aplink verdančio, trykštės trykštančio gyvenimo, — su kančia šypsena prisiminė dailininkė, pridurdama, kad neužligui po „Laidotuvių“ paveikslą pasireiškė lyg ir mistiniai dalykai: vienas po kito ėmė mirti aukščiausios Sovietų Sąjungos lyderiai: Brežnevas, Andropovas, Černenka...

Į oficialias parodas tokių, virš žemiškos kasdienybės pakilusių, darbų nė iš tolo neįsileisdavo, tokius dailininkus atstumdavo. Bet M. T. Rožanskaitė liko ištikima sau, to meto jos darbuose nerasi sovietinio politikavimo žymnių.

Greta „Laidotuvių“ kabo kita drovė — „Gimimas“ (1983 m.). Naujagimis paguldytas ne lopšyje, bet sulankstomoje, nešiojamoje lovoje. Greta vėlgai išsirikiavusios, jau puošnios, spalvingos lėlės. Dailininkė paašikino, kad tapydama šį paveikslą, ji norėjo išskirti, jog gimęs žmogus — ne amžinas, kad laukia mirtis, kaip ir tų išsirikiavusių puošnių butaforinių lėlių.

Parodoje ryškią vietą užima medicinos, ligoninės ciklas. Drobėse — ne medikai, daktarai, bet paliege, liūdesio ir melancholijos apimti žmonės, kuriems palata — paskutinė buveinė ir kurie, pasak meno tyrininkės J. Ludavičienės, liūdnai žiūri po ryškiai nudažytų metalinių lovų galus, lyg pro kalėjimo grotas. Tai

lyg ir aliuzija į geležinės uždangos slegiamą Lietuvą ir jos žmones. Šiaip ar taip, bet šiame paveikslų cikle dailininkei labiausiai rūpi vėlgai ne išorinė, bet žmogaus dvasinė būklė ligoninės aplinkoje, neretai paženklinta dvelkimo iš „anapus“, beviltiškos pastangos atsispirti lemčiai.

Savo paveikslais, instaliacijomis, asambližais M. T. Rožanskaitė greitai atsizvelgia į įvykius, juos savaip pa-vaizduodama, interpretuodama. Bene ji vienintelė iš daugelio tos kartos dailininkų savo didelio formato drobėje „1941 metai“, pavaizdavo tragišką tų metų birželio dieną — masinį žmonių vežimą į Sibirą. Į gyvulinius vagonus grūdami sutrikę, siaubo apimti vyrai, seneliai, moterys, vaikai.

Vienas iš paskutinių M. T. Rožanskaitės darbų parodoje — „Čecėnė“. Šią drobę dailininkė nutapė leisdamas naktis prie televizoriaus, perdavusio nesenų dramatiškų įvykių vaizdus — įkaitų pagrobimą, žudynes vename Maskvos teatre. Drobėje vyrauja kraujo spalva, paveikslas viduryje boluoja juodai apsiropusiomis moteris, o aplink ją — erdvėje tarsi skrajojančios figūros, primenančios barokinės tapybos angelukus. Žiūrėdamas į šį vėlgą dvasingumu dvelkiantį paveikslą, nesunkiai suprasi, kad vaizduojama veidą prisidengusi Čecėnė.

Pastaruoju metu M. T. Rožanskaitė dažnai vaizduoja gamtą, kurdamas tiesiog jos aplinkoje. Štai vienoje instaliacijoje — prie miško medžio pritaistas lietaus surinkimo skardinis vamzdis. Mintis — net į gražų, žaliuojantį mišką smelkiasi miesto metalas. Kitame darbe — pro miesto asfaltą prasikašes žalio augalo stiebas. Bet ir jo tyko nebūtis: gležną augalą gali sumaigyti pravažiuojančio automobilio ratai.

Mąstant apie M. T. Rožanskaitės kūrybą, pasak parodos kuratoriaus Jono Valatkevičiaus, svarbiausia yra jos dėsnyss artimai realybei, čia pat gimstantiems gyvenimo įvykiams, abstrakcija derinant su realistinėmis detalėmis.

Algimantas Antanas
Naujokaitis

Lietuvių išeivių rašytojai Lietuvos radijuje

Atkelta iš 3 psl.

Vis tiek tas tradicinis literatūros srautas juda ir iš jo ištrūkti neįmanoma. Škėma iš to srauto ištrūko. Ir aš manau, kad tai yra pagrindinė priežastis, kodėl jis tiek tiek svetimas ir nelabai suprantamas lietuvių skaitytojui.

Literatūros istorikė daktarė Vija Viliūnaitė: Jis jautėsi, skaitant publicistiką, nesuprastas. O kodėl nesuprastas? Gal todėl, kad stengėsi vaizduoti gyvenimą toki, koks jis yra. Ne harmoningą gyvenimą. Jo kūrinių tai nėra kažkokios harmonijos, melodramos ieškojimas. Ten viskas yra nestabili, nepastovus. Ten vaizduojami nestabilios psichikos veikėjai, elgetos, pamėšėliai. Be to, dauguma jų yra emigrantai, kaip ir pats Škėma. Kalbėdamas apie savo būvį Amerikoje, jis kalba kaip apie nerūgštą persodintą augalą. Jis yra neišrastas tas augalas, jis visada yra persodintas. Kiekviename kūrinyje pulsuoja ta viena minutė, kai augalas yra išrastas, bet jis dar neturi nei žemės, nei vandens. Tokia įtampa pulsuojanti yra visa jo proza. Jo proza, jeigu palyginsime su drama, yra tarsi sukurta nebyliam kinui. Jo dramose — tai pasakojimas, kur svarbiausia yra žodžių išreiškimo idėja, o proza — vaizdingesnė už dramą. Šis sugrįšimas prie „Autobiografijos“, tai ten Škėma save pristato kaip dramaturgą, aktorį. Tai akcentuoja, bando išryškinti savo gyvenimo dramatiškiausius momentus.

Literatūrinių laidų rengėjas ir redaktorius sukaupė medžiagą kūrybiškai panaudoja: rašo esė apie žinomus ir menkiausiai girdėtus kūrėjus. Būsimą, beveik baigiamą knygą autorių pavadino poetišku pavadinimu Baladė apie ilgėsio kalnį. Su nekantrumu lauksime šios knygos pasirodymo!

Buvęs laidų autorius prisipažino, jog medžiagos laidoms dar turis sukaupęs apie Joną Aistį, Antaną Vaičiulaitį, Antaną Gustaitį, Aloyzą Baroną,

Antaną Titų-Antanaitį, Praną Lembergą. Asmeniniame archyve jis saugo apie 200 garso įrašų. V. Strazdelis dar svajoja parengti šias laidas.

Laidų ciklą „Dvidešimties amžius. Lietuvių biografijos. Egzodo rašytojai“ 2001 metais finansavo Kultūros ministerija. Gaila, jog tai buvo vienkartinė parama. Tuomet V. Strazdelis parengė 12 laidų apie iškiliausius išeivių rašytojus: Algimantą Mackų, Juliją Kaupą, Stasį Santvarą, Henriką Radauską, Marių Katiliškį, poetą, publicistą, Kauno „Radiofono“ pirmąjį vadovą ir pirmąjį profesionalų laidų vedėją Petrą Babicką, kultūrologą Petrą Viščinį. Kitais metais laidų ciklas dar buvo papildytas Igno Šeiniaus, Alfonso Nykos-Niliūno, Kazio Bradūno, Bernardo Brazdžionio, Balio Sruogos, Algirdo Landsbergio, Broniaus Kviklio, Vytauto Alanto biografijomis. Pažymėtina, jog Vytauto Alanto laida buvo skirta jo šeimai gimimo metinėms. Tai buvo vienintelis viešas šio rašytojo minėjimas Lietuvoje, išskyrus jo tėviškę — Sidabravą (Radvilėnų rajone).

Paskutinė „Dvidešimties amžius. Lietuvių biografijos“ buvo skirta rašytojui, poetui, dramaturgui, literatūros ir teatro kritikui, Štuthofio kankiniui Baliaui Sruogai (1896–1947). Ištrauka iš laidos, transliuotos 2003.03.16.

Aktorė: Iš—Jurgio Blekaičio prisiminimų...

Aktorius: Kaip liudija bendro likimo draugai, Štuthofio stovykloje Baly Sruoga rodė neeilinę dvasios stiprybę, kokios iš poeto daugelis nesi-tikėjo. Gelbėdamasis iš klai-kumos, jis rašė komedijas, kurių juokas yra geriausias siaubo liudininkas. Naciams begant ir varant kalinius, Baly Sruoga leisgyvis krito į pakelės sniegą. Sargybiniai jo nenušovė — gal nesuskubo, gal taupė kulka. Kiek atgaitint sovietai jį grąžino į pokario Lietuvos klaukumą ir ter-orą, jį tuščius namus, net žmona su dukterim buvo iške-

liavusios Vokietijon jo ieško-damos.

Aktorius: Iš Elenos Naginskaitės-Vajėgienės prisiminimų...

Aktorė: Keturiadešimt penktų metų rudenį Baly Sruoga Rašytojų sąjungos namuose skaitė ištraukas iš „Dievų miško“. Nuėjom ir mes, keli studentai. Įspūdis buvo milžiniškas. Ilgai po to persekiojo košmaraiškiai vaizdai. Vėliau teko aktorius girdėti skaitant „Dievų mišką“ ir plačiai perkrimsti jį, tačiau pirmasis įspūdis ryškiausias. Gal todėl, kad skaitė autorius, pats visa tai patyręs. Siurpas nueidavo per kūną, kai jo balso su-skambėdavo skaudi ironija, pasiūpimas iš tariamos žmo-gaus didybės.

Aktorius: Buvo dar vienas viešas skaitymas per Lietuvos radiją. Skaitė amžiną atlišį Jonas Miliušis, bet nesekmingai. Apie tai išliko toks jo balso įrašas.

Aktorė: Vilnius, tūkstantis devyni šimtai devyniadešimt penktieji metai, vasaris.

Jonas Miliušis: Redaktorius: Buvo dar turėjau vieną idėją ir būtent ją įgyvendinau: būtent, tą pačią dieną, tą pa-čią valandą skaityti didelį veikalą su šėsiniais. Ir tokio būdu jį visą perskaityti. Taip buvo perskaitytas garsus pokario metais kūriny — Fučiko „Su kilpa ant kaklo“.

Aš pats skaitčiau. Tai buvo lietuviškai perskaityta. Kitas dalykas apie Baly Sruogą. Su Baliau Sruoga mane rijo trys dalykai. Jis vadovavo studentų teatro trupe, vedė universitete teatro seminarą. Aš tenai dalyvavau. Kada stojau į teatro trupę, mane egzaminavo Baly Sruoga, Romualdas Juknevičius, Henrikas Kačinskas, Jurgis Blekaitis. Lankant seminarą, Sruoga kartais pasikviesdavo dalyvius į svečius, pavaišindavo ir taip toliau. Tai buvo malonūs, intelektualūs vakarai. Teko ir man porą kartų būti. Antras ryšys su Baliau Sruoga — mano būsimoji žmona dirbo pas jį asistentę Slavistikos katedroje. Taip pat iš teatro studijos. Trečias ryšys — kai Sruoga pokario metais grįžo iš koncentracijos lagerio, mes su žmona ap-lankėme jį. Buvo labai dėkin-

gas, džiaugėsi, kad mes prisiminėme. Sruoga mano žmonai pasiūlė grįžti į universitetą. Nežinau, kodėl ji tuo pakvietimu nepasinaudojo. Tam, matyt, buvo keletas priežasčių. Man pasisekė sužinoti, kad Sruoga parašė savo „Dievų mišką“. Man tuomet toptelėjo mintis susipažinti su šia kny-ga. Jis davė man paskaityti. Perskaičiau per naktį. Kitą rytą aš į radiją su pasiūlymu skaityti šitą knygą per radiją. Bardonaite irgi perskaitė per vieną dieną ir palaimino, kad būtinai reikia skaityti. Sruoga davė sutikimą. Žmogui ir pa-jamų turėjo būti šokių tokių. Skaičiau aš pats. Vieną dieną mane iškvietė Bardonaite ir pasako: reikia nutraukti „Dievų mišką“ skaitymą. Kodėl?..

Prieš tai „Tiesoje“ buvo pasirodžiusi Henriko Zimano recenzija, pasirašyta Rudzinskio slapyvardžiu. Buvo visais grie-kais apkalintas knygos au-torius, esą, tai visiškai ne tary-binė knyga, nes joje nėra nė vieno žodžio „tarybinis“, net neprisimena Tarybų Lietuvos būdamas Štuthofe, o tik la-gerio buities aprašymai, kaip išlikti. Tai aš klausiu Bardonaite: na, kodėl? Sako, šitai-pasakė Kazys, žodžiu Preikšas. Man beliko paklusti. Bet kaip tai pasakyti autoriui. Nueinu aš pas Baly Sruogą ir pasa-kau, kad mes toliau negalime skaityti, yra nurodymas ne-skaityti, nutraukti skaitymą. Čia jam buvo baisus smūgis. Aš dar bandžiau surasti koki-raminantį žodį, o jisai sako:

— Nereikia, nereikia... Staiga pakyla.

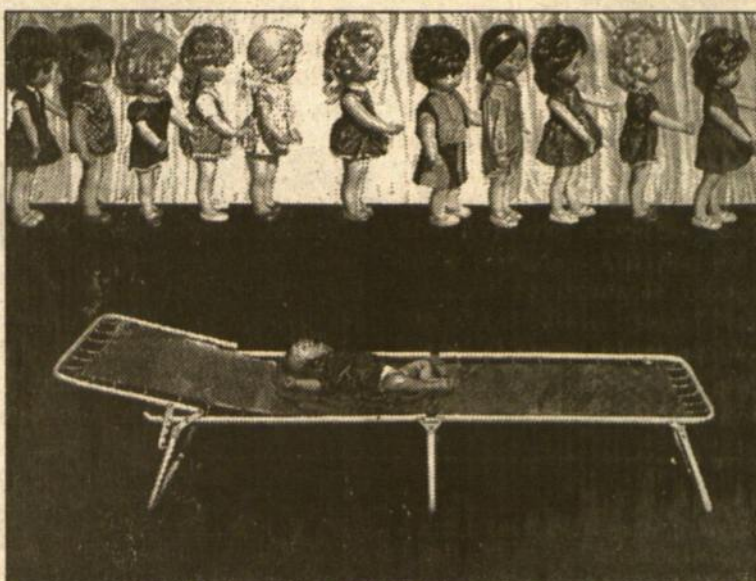
— Einam...

Apsirengė. Išeinam. Gyveno jisai Tauro gatvėje. Nusilei-džiame į Gedimino prospektą, prieiname knaipę „Zatysija“. Už Sveikatos ministerijos buvo tokia užieglė. Sruoga užsa-ko šnapso, išgeriam. Nežinau, kiek ten mes išgerėm, atrodo, nelabai daug. Aš vėl bandau raminti.

— Nereikia... — sako jis. Atsisveikindamas jis man pasako:

— Jonai, prasideda naujas romanas... ir nueina“.

Deja, įdomus ir aktualus literatūros laidų ciklas „XX a. Lietuvių rašytojų biografijos“ šiuo metu nutrauktas.

Marija Teresė Rožanskaitė. Gimimas. 1983 m.